

УДК1:004.9:168.522

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(98).2025.73-84

ЦИФРОВІ ГУМАНІТАРНІ НАУКИ: COGITO, ERGO DATA

С. С. Беднарський*

У статті досліджено парадоксальну спадкоємність між філософськими ідеалами Просвітництва та сучасною цифровою гуманітаристикою. Проаналізовано, як раціоналістичне "мислю, отже існую" перетворюється в умовах ХХІ століття на алгоритмічне "отже, дані" в контексті цифрової культури, де машинна логіка дедалі частіше підмінює людське судження. У центрі дослідження – напруження між гуманістичним ідеалом автономного суб'єкта та інструментальним підходом цифрової епохи, що тягнє до редуccionізму, кількісного аналізу та репрезентації знання у формі баз даних, візуалізацій і коду. Особливу увагу приділено трансформації суб'єктності в умовах діджиталізації, зокрема тому, як моральний агент Просвітництва поступається місцем користувачу як безтілесній функціональній одиниці. Розглянуто епістемологічні та онтологічні зсуви, спричинені переходом від бібліотечної моделі гуманітарного знання до баз даних, запитів і візуалізацій, що іноді підмінюють зміст естетикою подачі. Досліджено потенціал Digital Humanities не лише як інструментальної дисципліни, а й як критичної платформи для осмислення технологічної раціональності, яка формує наше уявлення про знання, людину і моральність. У цьому контексті порушується питання про можливість збереження гуманістичного дискурсу в умовах домінування алгоритмів. На основі аналізу праць Флоріді, Моретті, Хейлз, Парізі та інших дослідників, виявлено нову епістемологічну напругу: гуманітарій сьогодні змушений балансувати між герменевтикою та Git Hub, етикою і кодом, контекстом і таблицею. Підкреслено, що Digital Humanities не є запереченням гуманізму, а його критичним переосмисленням у нових технологічних координатах. Запропоновано моделі повернення тілесності, афективності та етичної відповідальності у цифрову гуманітаристику – як необхідної умови збереження людського в межах алгоритмічного. Таким чином, дослідження окреслює концептуальні й методологічні межі сучасної цифрової гуманітаристики як спадкоємиці – і водночас критики – просвітницького раціоналізму.

Ключові слова: Digital Humanities, філософія алгоритму, цифровий гуманізм, раціоналізм, епістемологія, метафізика технологій, цифрова етика.

DIGITAL HUMANITIES: COGITO, ERGO DATA

S. S. Bednarskyi

The article explores the paradoxical inheritance between the philosophical ideals of the Enlightenment and contemporary Digital Humanities. The author analyzes how the rationalistic "I

* Сергій Беднарський / Serhii Bednarskyi, аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії професора Й. Б. Шада (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

sergbednarsky@gmail.com

ORCID: 0009-0007-4496-648X

think, therefore I am" transforms in the conditions of the 21st century into the algorithmic "therefore, data" within the context of digital culture, where machine logic increasingly supplants human judgment. At the center of the research is the tension between the humanistic ideal of the autonomous subject and the instrumental approach of the digital age, which tends towards reductionism, quantitative analysis, and the representation of knowledge in the form of databases, visualizations, and code. Particular attention is paid to the transformation of subjectivity in the context of digitalization, specifically how the moral agent of the Enlightenment gives way to the user as a disembodied functional unit. The article examines the epistemological and ontological shifts caused by the transition from the library model of humanistic knowledge to databases, queries, and visualizations, which sometimes replace content with the aesthetics of presentation. The author considers the potential of Digital Humanities not only as an instrumental discipline but as a critical platform for understanding the technological rationality that shapes our understanding of knowledge, humanity, and morality. In this context, the question of the possibility of preserving humanistic discourse in the conditions of the dominance of algorithms is raised. Analyzing the works of Floridi, Moretti, Hayles, Parisi, and other researchers, the author identifies a new epistemological tension: the humanist today is forced to balance between hermeneutics and Git Hub, ethics and code, context and the table. The article emphasizes that Digital Humanities is not a negation of humanism, but its critical reinterpretation in new technological coordinates. Models for the return of embodiment, affectivity, and ethical responsibility to digital humanities are proposed—as a necessary condition for preserving the human within the algorithmic. Thus, the research outlines the conceptual and methodological boundaries of contemporary Digital Humanities as an heir—and at the same time a critic—of Enlightenment rationalism.

Keywords: Digital Humanities, philosophy of algorithm, digital humanism, rationalism, epistemology, metaphysics of technologies, digital ethics.

У ХХІ столітті класичне "Cogito, ergo sum" може бути інтерпретоване не як філософський афоризм, а як кодова інструкція: `if userInput = "я мислю": return True`. Ця жартівливо-алгоритмічна формула відображає фундаментальний зсув у розумінні раціональності – від гуманістичної суб'єктності до машинної логіки. **Проблематика** дослідження полягає у виявленні парадоксального зв'язку між раціоналістичною філософією ХVІІІ століття, що постулювала механістичну природу людини, та її втіленням у ХХІ столітті через створення мислячих машин, які, однак, не страждають, не читають Канта і не потребують кави.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, які трансформують не лише методологію гуманітарних досліджень, а й саме розуміння гуманітарного знання, піддаючи випробуванню традиційні концепції суб'єктності, етики та епістемології. В умовах, коли алгоритмічне мислення набуває домінантного статусу в культурі, постає нагальна потреба критично осмислити його філософські засади та наслідки для гуманітарних наук. Напруга між раціоналістичною

традицією Просвітництва та цифровою медіацією знання проявляється у низці конкретних суперечностей. Просвітництво постулювало автономного суб'єкта, здатного до критичної рефлексії та самостійного конструювання знання через раціональне осмислення досвіду. Натомість сучасні цифрові технології трансформують процес пізнання в алгоритмічні процедури, де людина функціонує радше як користувач готових інтелектуальних рішень, аніж як творець власних інтерпретацій. Ця трансформація загрожує фундаментальним принципам гуманістичної епістемології: якщо просвітницький суб'єкт мав бути "господарем власного розуму", то цифровий користувач ризикує стати залежним від алгоритмічної логіки, яка формує його уявлення про світ. Таким чином постає ключове питання: чи можливо зберегти гуманістичні цінності критичного мислення та інтелектуальної автономії в епоху, коли машинні алгоритми дедалі частіше визначають способи нашого пізнання та розуміння реальності.

Ступінь наукової розробки проблеми характеризується

міждисциплінарним характером досліджень на перетині філософії технологій, цифрової гуманітаристики та етики штучного інтелекту. Фундаментальні роботи Флоріді [2014; 2019] з філософії інформації та етики штучного інтелекту заклали основу для розуміння онтологічних трансформацій, спричинених цифровими технологіями. Беррі [2011] досліджував філософські аспекти програмного забезпечення, тоді як Моретті [2005; 2013] розвинув концепцію "дистанційного читання" як методологічного підходу в цифровій гуманітаристиці. Критичний аналіз алгоритмічної культури представлений у роботах О'Ніла [2016] та Нобла [2018], які виявляють етичні проблеми алгоритмічних систем. Хейлз [2012] та Харауей [2016] досліджували питання тілесності та суб'єктності в цифровому середовищі. Незважаючи на значну кількість досліджень, комплексний аналіз концептуальних зв'язків між ідеалами Просвітництва та сучасною цифровою гуманітаристикою залишається недостатньо розробленим.

Мета дослідження – проаналізувати концептуальну спадщину Просвітництва в контексті Digital Humanities, виявити паралелі між класичними ідеалами раціоналізму та сучасною алгоритмічною логікою, а також критично осмислити гуманістичні виклики, що виникають на перетині технологічної раціональності та гуманітарного знання.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

- дослідити трансформацію картезіанської методології в алгоритмічне мислення;
- проаналізувати редукціоністські тенденції в цифровій гуманітаристиці та їхній зв'язок із раціоналістичною традицією;
- розглянути проблеми суб'єктності та етичного судження в контексті технологічної медіації;
- виявити епістемологічні наслідки переходу від бібліотечної моделі знання до цифрових баз даних;
- запропонувати підходи до збереження гуманістичного змісту в цифровому середовищі.

Алгоритм як метафізика: картезіанська логіка в цифрову епоху

Раціоналістична традиція та обчислювальне мислення. З історико-філософської перспективи алгоритмічне мислення має виразну спадковість із картезіанською методологією. Декартівський принцип розкладання складних завдань на простіші елементи став концептуальним підґрунтям сучасних підходів до обробки даних і структурування інформації. Ідеал ясного та виразного мислення, сформульований французьким філософом, у цифрову добу трансформувався у процедурну логіку алгоритмів, що прагнуть формалізації, перевірюваності та системності у розв'язанні проблем. Сучасне обчислювальне мислення успадковує від просвітницького ідеалу універсальної раціональності прагнення створити системи штучного інтелекту, здатні моделювати людське мислення – але з більшою точністю та без суб'єктивних обмежень. Ця еволюція картезіанської раціональності в алгоритмічну парадигму відображає глибоку віру в можливість автоматизації інтелектуальних процесів та перенесення функцій мислення на технічні системи.

Сучасні дослідники констатують тісний зв'язок між декартівським методом декомпозиції – розбиттям проблем на найпростіші елементи – та логікою алгоритмічного мислення [10]. Саме ця методологічна спадщина стала основою цифрової обробки знань у XXI столітті, перетворившись на невидиму "граматику" обчислювальних процесів.

Методологічний редукціонізм у Digital Humanities. Digital Humanities демонструють схильність до квантифікації культурних феноменів, їх декомпозиції та систематизації в структуровані формати даних. Цей підхід відображає певну спадкоємність із раціоналістичними традиціями, зокрема з картезіанським прагненням до методичного аналізу складних явищ.

Концепція дистанційного читання в цифрових гуманітарних дослідженнях втілює своєрідну версію аналітичного

методу – систематичного, деперсоналізованого підходу, що спрямований на виявлення закономірностей у великих масивах текстових даних. Як зазначає Франко Моретті, "дистанція... є умовою знання: вона дозволяє зосередитися на одиницях, які є значно меншими або значно більшими за текст" [25]. Такий метод дозволяє дослідникам виходити за межі традиційного "близького читання" окремих творів і аналізувати літературні та культурні процеси на макрорівні. У цьому контексті процедури обробки даних у Digital Humanities можна розглядати як технологічне переосмислення систематичного підходу до знання: інформація структурується, очищається від нерелевантних елементів, і в результаті формуються аналітичні моделі, що дозволяють виявляти приховані патерни в культурних текстах. Хоча такий підхід не претендує на абсолютну істину, він створює нові можливості для розуміння культурних процесів через призму обчислювальних методів.

Інженерність як екзистенційний стан гуманітарія. Одним із найбільш парадоксальних наслідків цифрового повороту стала трансформація самої ідентичності гуманітарія. Дослідники гуманітарних наук дедалі частіше опановують компетенції, які ще нещодавно здавалися чужими для їхньої сфери: мови програмування, системи баз даних, технології розмітки. Те, що колись здавалося таким же недоречним у гуманітарних студіях, як інженерні інструменти в бібліотеці, тепер стало частиною повсякденної практики.

Стівен Ремсі влучно описує цей феномен як створення "армії хакер-вчених у цифрових гуманітарних науках" [32]. Гуманітарій XXI століття поєднує кілька ролей: удень він аналізує тексти минулих епох, увечері – налагоджує код, а в академічних колах постійно пояснює, чому залишається у науці, а не йде в технологічний сектор. Можливо, саме це і є новою формою гуманістичної рефлексії – вміння балансувати між герменевтикою та Git

Hub. Такий гібридний статус породжує особливу епістемологічну напругу: дослідник, звиклий до медитативного діалогу з текстом, змушений діяти як оператор складних технологічних систем.

Сучасна гуманітарна наука вже не обмежується інтерпретацією культурних феноменів – вона вимагає їх технічного опрацювання, що радикально змінює саму природу гуманітарного знання. Ця гібридизація професійної ідентичності не лише змінює методи роботи, але й ставить нові етичні дилеми. Коли гуманітарій перетворюється на "оператора даних", виникає ризик внутрішнього розколу: технічні компетенції, необхідні для роботи з алгоритмами, часто конфліктують із традиційними гуманістичними цінностями – увагою до контексту, відповідальністю за інтерпретацію, критикою редукціонізму.

Відтак, питання вже не в тому, чи може дослідник опанувати Python, а в тому, як зберегти етичну чутливість у світі, де навіть моральні категорії (справедливість, упередженість, автономія) формалізуються у вигляді кодових інструкцій.

Етика без тіла: проблема суб'єктності в цифровому середовищі. Деконтекстуалізація морального суб'єкта. Просвітництво постулювало автономного морального суб'єкта, здатного до етичного судження на основі раціонального пізнання. Цифрова епоха, однак, розмиває контури цього суб'єкта, трансформуючи його в користувача – абстрактну одиницю без тілесності, інтонації та безпосередньої присутності. У цифровому середовищі суб'єкт втрачає важливі аспекти тілесного досвіду, а разом з ними – і фундаментальні підстави для емпатії та контекстуальної етичної взаємодії. Цей феномен створює серйозні методологічні проблеми для Digital Humanities. Якщо гуманітарне знання завжди передбачало контекстуальність і чутливість до нюансів людського досвіду, то алгоритмічний підхід до аналізу культурних артефактів неминуче редукує цю складність до бінарних категорій. Така редукція трансформує багатовимірність культурного досвіду в серії дискретних

виборів: релевантне чи нерелевантне, значуще чи незначуще, присутнє чи відсутнє.

Таким чином, цифрова гуманітаристика опиняється перед парадоксом: використовуючи технології для вивчення людської культури, вона ризикує втратити саме те, що робить цю культуру людською – її невизначеність, амбівалентність і залежність від контексту.

Моральна інтуїція і технологічна медіація. Одне з ключових питань, що постає на перетині етики та цифрових технологій, стосується можливості збереження гуманізму в умовах тотальної технологічної медіації. Просвітницький ідеал морального суб'єкта ґрунтувався на здатності до автономного етичного судження; натомість цифрова епоха часто зводить цю роль до автоматичного натискання кнопки "погоджуюсь" під користувацькою угодою.

Усвідомлюючи ризик бути звинуваченим у "гуманістичному ретроградстві", автор наполягає: людина – це не статистичний шум у даних, а "збій" у системі, який надає їй сенсу. Саме непередбачуваність, суперечливість і принципова незвідність людських реакцій до алгоритмічних патернів формують те, що ми називаємо "людським" у цифровому середовищі.

У цій оптиці особливої ваги набуває теза Мартіна Гайдеґґера: техніка – це не просто інструмент, а спосіб розкриття буття. Якщо Digital Humanities претендують на збереження гуманістичного змісту, вони повинні критично осмислювати онтологічні наслідки технологічної медіації, щоб не втратити того, що робить знання справді людським.

Повернення тілесності в цифрову гуманітаристику. Можливо, ключовий виклик для сучасних Digital Humanities – це необхідність повернути тіло, контекст і страждання у свої аналітичні моделі. Це означає розробку таких методів аналізу та репрезентації даних, які були б чутливими до афективних аспектів людського

досвіду, до його тілесних і емоційних складових.

Новий виклик гуманізму полягає в тому, щоб знову навчитися чути іншого, навіть якщо цей інший постає у вигляді цифрового сліду, дата-точки або запису в базі даних. Цифрові гуманітарні дослідження мають знайти способи виявляти та інтерпретувати людське в структурованих даних, не втрачаючи при цьому розуміння складності та багатовимірності людського досвіду.

Таким чином, просвітництво в ХХІ столітті може бути переосмислене не як боротьба з невіглаством, а як боротьба з безконтактністю – спроба відновити безпосередність людської взаємодії в цифровому середовищі. Цей підхід передбачає критичне переосмислення того, як технологічні інструменти можуть служити гуманістичним цілям, не редукуючи людську складність до обчислювальних алгоритмів.

Коли бібліотека перетворилася на Google Sheets: трансформація епістемологічних структур. Від бібліотеки до бази даних. Просвітництво створило особливу епістемологічну інфраструктуру – бібліотеку як храм знання, простір інтелектуального споглядання і систематичного пізнання. Цифрова епоха замінює бібліотеку базою даних, а споглядання – запитом. В епоху Digital Humanities ми не читаємо, а запитуємо, що вказує на фундаментальну зміну в структурі пізнавального акту – від лінійного проходження тексту до точкового доступу до інформації.

Ця трансформація має глибокі епістемологічні наслідки. Знання, організоване у формі бази даних, набуває табличного інтерфейсу – воно структуроване відповідно до логіки пошуку, фільтрації та сортування, а не відповідно до герменевтичної чи наративної логіки. Традиційна академічна практика повільного, контекстуального читання поступається місцем швидкому scan-аналізу великих масивів даних.

У цифровій гуманітаристиці розуміння контексту стає менш

важливим, ніж виявлення статистичних патернів та кореляцій. Це породжує специфічну епістемологію: замість глибокого знайомства з обмеженою кількістю текстів дослідник отримує поверхневий доступ до величезних корпусів, замість інтерпретації – візуалізацію, замість аргументації – демонстрацію трендів.

Таким чином, сама природа гуманітарного знання трансформується від якісної до квантитативної парадигми. Ця епістемологічна зміна від фізичної бібліотеки до цифрової бази даних не лише впливає на способи роботи з інформацією, а й трансформує механізми академічного визнання та легітимації знань. Якщо в традиційній гуманітарній культурі авторитет тексту формувався через його місце в бібліотечному фонді та мережу цитувань у друкованих працях, то в цифрову добу ці функції дедалі більше переходять до формалізованих індикаторів присутності у віртуальних репозиторіях, метаданих і показників аналітики. Саме ця зміна стає підґрунтям для переосмислення того, що означає "бути видимим" і "бути визнаним" у науковій спільноті.

Цифрова атрибуція та академічна легітимація. Особливий інтерес представляє трансформація механізмів наукової легітимації в цифрову епоху. Якщо в традиційному гуманітарному дискурсі авторитетність твердження забезпечувалася якістю аргументації та глибиною цитування, то в цифровому середовищі цю функцію починають виконувати формальні маркери на кшталт DOI (Digital Object Identifier), індексів цитування та метаданих.

Цифрова революція в академічному середовищі створила нові форми символічного капіталу: кількість завантажень статті стає не менш важливою за її змістовну цінність, а присутність у базах даних Scopus чи Web of Science набуває більшого значення, ніж реальний вплив на дисципліну. Така формалізація атрибуції створює ілюзію науковості, яка не завжди відповідає змістовній глибині дослідження.

Парадоксально, але цифрові технології, які мали б полегшити доступ до знань, часто призводять до поверхневого їх освоєння. Дослідники отримують можливість швидко сканувати величезні масиви літератури, але ризикують втратити здатність до повільного, критичного читання, яке традиційно становило основу гуманітарної методології.

Візуалізація як епістемологічний інструмент. Особливої уваги заслуговує роль візуалізації в Digital Humanities. Якщо просвітницький проєкт прагнув до створення всеосяжних класифікацій та енциклопедій, то ДН реалізує аналогічне прагнення через створення інтерактивних карт і дашбордів із використанням сучасних технологій візуалізації. Візуалізація даних стає не просто ілюстрацією, а самостійним епістемологічним інструментом, способом виробництва знання про культурні феномени.

Digital Humanities – це коли ти читаєш Платона в XML і потім довго плачеш у YAML. Ця гірко-іронічна формула відображає специфічну напругу між класичними гуманітарними текстами та сучасними технологіями їх формалізації та візуалізації.

Традиційна філологічна робота з текстом трансформується в процес його розмітки, структурування та представлення в машиночитаному форматі.

Однак виникає питання про епістемологічну адекватність візуалізаційних інструментів гуманітарним завданням. Графічні методи, запозичені з природничих наук, несуть у собі презумпції про об'єктивність та незалежність знання від спостерігача, що суперечить інтерпретативній природі гуманітаристики. Складність візуалізації не завжди корелює з її аналітичною цінністю, а естетизація даних може підміняти собою змістовний аналіз, створюючи ілюзію наукової строгості там, де потрібна критична рефлексія.

Рационалізм без суб'єкта. Класична моральна філософія Просвітництва, від Канта до Мілля, передбачала автономного суб'єкта, здатного до етичного судження на основі

раціональних принципів. Цифрова епоха проблематизує цю модель, делегуючи моральне судження алгоритмам, які позбавлені ключових атрибутів морального суб'єкта – здатності до страждання, рефлексії та контекстуального розуміння ситуації. Алгоритм виконує функції без усвідомлення потенційно руйнівних наслідків своїх передбачень для людських життів.

Алгоритм – це як бароко розуму: все логічно, але без душі. У цій метафорі відображається фундаментальна суперечність між естетичною та логічною красою алгоритмічних конструкцій та їх принциповою нечутливістю до людського виміру проблем, які вони покликані вирішувати.

Цей парадокс створює фундаментальну проблему для цифрової етики: алгоритм є втіленням просвітницького раціоналізму (він строго логічний, послідовний, вільний від упереджень), але при цьому позбавлений суб'єктності, необхідної для морального судження. Сучасний цифровий капіталізм демонструє трагічну суперечність: досягнувши своєї найвищої точки в алгоритмічній логіці, раціоналізм виявляється нездатним до справжнього морального розсудження, оскільки автоматизує не лише обчислення, але й самі принципи прийняття рішень.

Об'єктивність vs контекстуальність.

Одна з ключових суперечностей в етиці Digital Humanities – це напруга між прагненням до об'єктивності та необхідністю враховувати контекст. Алгоритми привабливі своєю позірною безпристрасністю: вони здаються нейтральними інструментами, які приймають рішення без емоційних упереджень людей. Однак ця безпристрасність обертається нездатністю до контекстуального судження, яке є невід'ємною частиною гуманітарного знання.

У результаті виникає ризик того, що спроба зробити гуманізм "більш об'єктивним" через алгоритмізацію призведе до втрати його сутнісних характеристик. Цифрові системи схильні

редувати складні культурні та соціальні феномени до бінарних категорій, втрачаючи при цьому здатність до критичного сумніву, розуміння багатошаровості та вміння працювати з неоднозначністю людського досвіду.

Ця суперечність особливо гостро проявляється в проєктах, пов'язаних з аналізом культурних, історичних і соціальних феноменів, які не піддаються редукції до простих категорій. Алгоритми можуть відтворювати та підсилювати існуючі упередження, представляючи їх як "об'єктивні" висновки, що створює ілюзію наукової нейтральності там, де фактично діють приховані ідеологічні структури.

Формалізація етики і проблема відповідальності.

Особливої уваги заслуговує проблема формалізації етичних принципів у цифровому середовищі. Сучасне розуміння моральності в цифровому просторі часто зводиться до формальних процедур згоди чи відмови, що вказує на тенденцію до редукції складних етичних питань до технічних рішень інтерфейсу. Спроби вбудувати етичні принципи безпосередньо в дизайн технологічних систем демонструють прагнення автоматизувати моральне судження.

Проблема, однак, полягає в тому, що така формалізація етики не вирішує фундаментального питання про розподіл відповідальності між людиною та машиною. Якщо алгоритм приймає рішення на основі даних, які містять історичні упередження, хто несе відповідальність за потенційно дискримінаційні наслідки цього рішення?

Фундаментальне обмеження машинного інтелекту в етичній сфері полягає в тому, що машини не володіють розумінням добра в моральному сенсі, а лише оперують ваговими коефіцієнтами та процедурами оптимізації. Це вказує на необхідність збереження людського контролю над моральним виміром технологічних систем, оскільки етичне судження потребує контекстуального розуміння, емпатії та здатності до рефлексії, якими алгоритми не володіють.

Критична іронія як методологічна позиція.

У контексті описаних

суперечностей особливої цінності набуває критична іронія як методологічна позиція, що дозволяє зберігати дистанцію щодо технократичних наративів цифрової гуманітаристики. У цьому хаосі технологічного детермінізму та гуманістичного скептицизму іронія постає як продуктивна альтернатива як наївному оптимізму, так і деструктивному цинізму.

Ця позиція передбачає одночасну участь у проєктах цифрової гуманітаристики та критичну рефлексію над їх епістемологічними й етичними обмеженнями. Вона дозволяє дослідникам активно розробляти цифрові інструменти для аналізу культурних текстів, зокрема створювати алгоритми обробки середньовічних рукописів, при цьому зберігаючи критичне усвідомлення умовності й обмеженості будь-яких формалізацій гуманітарного знання. Така іронічна дистанція захищає від як технологічного фетишизму, так і від повного відкидання цифрових методів у гуманітарних дослідженнях.

Переосмислення просвітницького проєкту. Цифрова гуманітаристика може бути інтерпретована не як розрив із традицією Просвітництва, а як її переосмислення в нових технологічних умовах. Якщо класичне Просвітництво прагнуло до універсальної раціональності через систематизацію знання, то цифрове просвітництво може бути орієнтоване на збереження складності людського досвіду в епоху його алгоритмічної редукції.

Сучасне розуміння просвітницької місії передбачає, що справжнє освітлення означає не спрощення, а навпаки – оголення складності явищ [16]. Це може стати програмним принципом для Digital Humanities, що прагнуть зберегти гуманістичний зміст у цифровій формі. Такий підхід передбачає розробку методів аналізу та репрезентації даних, які були б чутливими до неформалізованих аспектів людського досвіду, до його контекстуальності та багатозначності.

Людське як "шум" у цифровій системі. Можливо, найбільш продуктивним підходом до збереження гуманістичного змісту в цифровому середовищі є переосмислення "людського" не як формалізованої сутності, але як того, що чинить опір формалізації – як "шуму", який не вписується в дата сет, як аномалії, яка порушує стрункність алгоритмічних передбачень.

Сучасні дослідники все частіше виявляють прояви справді людського в неочікуваних місцях цифрової культури: у збоях нейромереж, у вірусних мемах, які руйнують передбачувані патерни комунікації, у наборах даних, які систематично не піддаються стандартній обробці [13]. Саме в цих точках опору формалізації проявляється специфічна суб'єктність, яка і становить предмет гуманітарного пізнання.

Бути гуманістом сьогодні – це не просто сперечатися з машиною. Це сперечатися з JSON-об'єктом, який ти сам написав, але чомусь тепер боїшся запускати. У цій іронічній формулі відображається специфічна діалектика сучасного гуманізму: створюючи алгоритмічні репрезентації людського досвіду, ми одночасно і розширюємо його межі, і ставимо під питання його неформалізовану сутність.

Постколоніальна критика цифрової гуманітаристики підкреслює, що бути гуманістом у цифрову епоху означає зберігати людське начало навіть в умовах його технологічної медіації [33]. Ця теза може стати орієнтиром для цифрової гуманітаристики, що прагне зберегти вірність своїм гуманістичним кореням в епоху алгоритмічної раціональності, не втрачаючи при цьому критичної свідомості щодо власних обмежень та можливостей.

Висновки. Дослідження виявляє фундаментальну напругу в "серці" цифрової гуманітаристики – між прагненням до систематизації знання, успадкованим від просвітницької традиції, та неминучістю зіткнення з межами такої систематизації при роботі з живою культурою. Ця напруга не є недоліком, що потребує усунення, а

продуктивною силою, що породжує нові форми гуманітарного мислення.

Збереження гуманістичного змісту в цифровому середовищі вимагає не лише технологічної компетентності, але й філософської мудрості, здатної розпізнавати та цінувати "людське" в його неформалізованих проявах – у збоях алгоритмів, у непередбачуваних використаннях цифрових інструментів, у опорі даних стандартній обробці. Критична іронія як методологічна позиція дозволяє балансувати між технологічним оптимізмом та гуманістичним скептицизмом, створюючи простір для рефлексивного діалогу між людиною та машиною.

Цифрова гуманітаристика постає як нова форма гуманізму, що не відмовляється від технологічних досягнень, але й не розчиняється в них. Вона вимагає розробки конкретних методологічних підходів, які

враховували б як можливості, так і обмеження алгоритмічного мислення. Подальші дослідження мають зосередитися на поглибленому аналізі онтологічних та епістемологічних засад цифрової гуманітаристики, її зв'язків з феноменологією, герменевтикою та постструктуралізмом, що дозволить розширити теоретичний інструментарій Digital Humanities та збагатити їх концептуальний арсенал, що дозволить розширити теоретичний інструментарій Digital Humanities та збагатити їх концептуальний арсенал.

Перспективи

подальших досліджень полягають у необхідності глибшого аналізу соціокультурних наслідків алгоритмізації гуманітарного знання, розробки етичних рамок цифрової гуманітаристики та пошуку методів збереження багатовимірності людського досвіду у технологічно медіалізованому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berry D. *The Philosophy of Software: Code and Mediation in the Digital Age*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
2. Bogost I. *The Cathedral of Computation*. The Atlantic. 15.01.2015. URL: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2015/01/the-cathedral-of-computation/384300/> (дата звернення: 13.08.2025).
3. Bolter J. *Writing Space: Computers, Hypertext, and the Remediation of Print*. 2nd ed. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2001.
4. Bostrom N. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
5. Bourdieu P. *Homo Academicus* / transl. by P. Collier. Stanford: Stanford University Press, 1984.
6. Chalmers D. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
7. Crawford K. *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven; London: Yale University Press, 2021.
8. Dreyfus H. *On the Internet*. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2009.
9. Drucker J. *Graphesis: Visual Forms of Knowledge Production*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
10. Floridi L. *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
11. Floridi L. *The Ethics of Artificial Intelligence*. In: Dubber M., Pasquale F., Das S. (eds.). *The Oxford Handbook of Ethics of AI*. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 3–25.
12. Galloway A. R. *The Interface Effect*. Cambridge: Polity, 2012.
13. Haraway D. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, 2016.
14. Harris T. *Digital Humanities and the Future of Interpretation*. *Critical Inquiry*. 2016. Vol. 43, №. 2. P. 380–395.
15. Hayles N. *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.

16. Husserl E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology* / transl. by D. Carr. Evanston: Northwestern University Press, 1970. (Original work published 1936).
17. Kitchin R. *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. Los Angeles: Sage, 2014.
18. Latour B. *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil d'Etat* / transl. by M. Brilman, A. Pottage. Cambridge: Polity, 2010.
19. Latour B. *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns* / transl. by C. Porter. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013.
20. Liu A. *The State of the Digital Humanities: A Report and a Critique. Arts and Humanities in Higher Education*. 2012. Vol. 11. № 1–2. P. 8–41.
21. Manovich L. *Cultural Analytics*. Cambridge, MA: MIT Press, 2020.
22. Marion J. L. *Cartesian Questions: Method and Metaphysics*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
23. McCarthy J. *What Is Artificial Intelligence?* Stanford University, 2007. URL: <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf> (дата звернення: 13.08.2025).
24. Moretti F. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. London: Verso, 2005.
25. Moretti F. *Distant Reading*. London: Verso, 2013.
26. Noble S. U. *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York: NYU Press, 2018.
27. O'Neil C. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York: Crown, 2016.
28. Parisi L. *Reprogramming Decisionism*. e-flux Journal. 2017. № 85. URL: <https://www.e-flux.com/journal/85/155472/reprogramming-decisionism/> (дата звернення: 13.08.2025).
29. Piccinini G. *Computationalism in the Philosophy of Mind. Philosophy Compass*. 2009. Vol. 4. № 3. P. 515–532. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2009.00215.x>.
30. Postman N. *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books, 1992.
31. Putnam H. *Psychological Predicates*. In: Capitan W. H., Merrill D. D. (eds.). *Art, Philosophy, and Religion*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1967. P. 37–48.
32. Ramsay S. *Programming with Humanists: Reflections on Raising an Army of Hacker-Scholars in the Digital Humanities*. In: Hirsch B. (ed.). *Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics*. Cambridge: Open Book Publishers, 2012. P. 227–239. DOI: <https://doi.org/10.11647/OBP.0024.09>.
33. Risam R. *New Digital Worlds: Postcolonial Digital Humanities in Theory, Praxis, and Pedagogy*. Evanston: Northwestern University Press, 2018.
34. Sennett R. *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. New Haven; London: Yale University Press, 2012.
35. Svensson P. *Big Digital Humanities: Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2016.
36. Terras M., Nyhan J., Vanhoutte E. *Defining Digital Humanities: A Reader*. London; New York: Routledge, 2013.
37. Tufte E. R. *The Visual Display of Quantitative Information*. 2nd ed. Cheshire, CT: Graphics Press, 2001.
38. Wing J. M. *Computational Thinking. Communications of the ACM*. 2006. Vol. 49, № 3. P. 33–35.
39. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Berry, D. (2011). *The Philosophy of Software: Code and Mediation in the Digital Age*. Basingstoke: Palgrave Macmillan (in English).

2. Bogost, I. (2015). *The Cathedral of Computation*. The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2015/01/the-cathedral-of-computation/384300/> (last accessed: 13.08.2025) (in English).
3. Bolter, J. (2001). *Writing Space: Computers, Hypertext, and the Remediation of Print*. 2nd ed. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates (in English).
4. Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press (in English).
5. Bourdieu, P. (1984). *Homo Academicus* / transl. by P. Collier. Stanford: Stanford University Press (in English).
6. Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press (in English).
7. Crawford, K. (2021). *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven; London: Yale University Press (in English).
8. Dreyfus, H. (2009). *On the Internet*. 2nd ed. London; New York: Routledge (in English).
9. Drucker, J. (2014). *Graphesis: Visual Forms of Knowledge Production*. Cambridge, MA: Harvard University Press (in English).
10. Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press (in English).
11. Floridi, L. (2019). The Ethics of Artificial Intelligence. In: Dubber M., Pasquale F., Das S. (eds.). *The Oxford Handbook of Ethics of AI*. Oxford: Oxford University Press. P. 3–25 (in English).
12. Galloway, A. (2012). *The Interface Effect*. Cambridge: Polity (in English).
13. Haraway, D. (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press (in English).
14. Harris, T. (2016). Digital Humanities and the Future of Interpretation. *Critical Inquiry*. Vol. 43. №. 2. P. 380–395 (in English).
15. Hayles, N. (2012). *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. Chicago: University of Chicago Press (in English).
16. Husserl, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology* / transl. by D. Carr. Evanston: Northwestern University Press (in English).
17. Kitchin, R. (2014). *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. Los Angeles: Sage (in English).
18. Latour, B. (2010). *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil d'Etat* / transl. by M. Brilman, A. Pottage. Cambridge: Polity (in English).
19. Latour, B. (2013). *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns* / transl. by C. Porter. Cambridge, MA: Harvard University Press (in English).
20. Liu, A. (2012). The State of the Digital Humanities: A Report and a Critique. *Arts and Humanities in Higher Education*. Vol. 11. №. 1–2. P. 8–41 (in English).
21. Manovich, L. (2020). *Cultural Analytics*. Cambridge, MA: MIT Press (in English).
22. Marion, J. (1992). *Cartesian Questions: Method and Metaphysics*. Chicago: University of Chicago Press (in English).
23. McCarthy, J. (2007). *What Is Artificial Intelligence?* Stanford University. URL: <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf> (last accessed: 13.08.2025) (in English).
24. Moretti, F. (2005). *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. London: Verso (in English).
25. Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. London: Verso (in English).
26. Noble, S. (2018). *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York: NYU Press (in English).
27. O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York: Crown (in English).

28. Parisi, L. (2017). Reprogramming Decisionism. *e-flux Journal*. № 85. URL: <https://www.e-flux.com/journal/85/155472/reprogramming-decisionism/> (last accessed: 13.08.2025) (in English).
29. Piccinini, G. (2009). Computationalism in the Philosophy of Mind. *Philosophy Compass*. Vol. 4. № 3. P. 515–532. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2009.00215.x> (in English).
30. Postman, N. (1992). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books (in English).
31. Putnam, H. (1967). Psychological Predicates. In: Capitan W. H., Merrill D. D. (eds.). *Art, Philosophy, and Religion*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. P. 37–48 (in English).
32. Ramsay, S. (2012). Programming with Humanists: Reflections on Raising an Army of Hacker-Scholars in the Digital Humanities. In: Hirsch B. (ed.). *Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics*. Cambridge: Open Book Publishers. P. 227–239. DOI: <https://doi.org/10.11647/OBP.0024.09> (in English).
33. Risam, R. (2018). *New Digital Worlds: Postcolonial Digital Humanities in Theory, Praxis, and Pedagogy*. Evanston: Northwestern University Press (in English).
34. Sennett, R. (2012). *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. New Haven; London: Yale University Press (in English).
35. Svensson, P. (2016). *Big Digital Humanities: Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital*. Ann Arbor: University of Michigan Press (in English).
36. Terras, M., Nyhan, J., Vanhoutte, E. (2013). *Defining Digital Humanities: A Reader*. London; New York: Routledge (in English).
37. Tufte, E. (2001). *The Visual Display of Quantitative Information*. 2nd ed. Cheshire, CT: Graphics Press (in English).
38. Wing, J. (2006). Computational Thinking. *Communications of the ACM*. Vol. 49. № 3. P. 33–35 (in English).
39. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs (in English).

Receive: August 21, 2025

Accepted: September 10, 2025